

XARXA D'INNOVACIÓ DOCENT SOBRE APRENTATGE REFLEXIU

PRESENTACIÓ DE LA XID-AR

1. Presentació de la Xarxa

La Xarxa d'Innovació Docent sobre aprenentatge Reflexiu està integrada per cinc professors de la Universitat de Girona,

Rosario Fernández Peña (Facultat d'Infermeria) roser.fernandez@udg.edu
Judith Fullana Noell (Facultat d'Educació i Psicologia) judith.fullana@udg.edu
Maria Pallisera Díaz (Facultat d'Educació i Psicologia) maria.pallisera@udg.edu
Marc Pérez Burriel (Facultat d'Educació i Psicologia) marc.perez@udg.edu
Lluís Prats Planagumà (Facultat de Turisme) lluis.prats@udg.edu

2. Motivacions dels participants en la XID-Aprenentatge Reflexiu.

Els processos i canvis socials i culturals que s'han anat produint al llarg dels darrers anys i que han portat a l'adaptació dels diferents estudis universitaris a l'Espai Europeu d'Educació Superior han anat acompanyats d'un canvi en la concepció d'ensenyar i aprendre. Això ha suposat una revisió dels programes formatius i la cerca de recursos que permetin innovar metodològicament els processos docents, centrats decididament en l'estudiant, així com garantir l'assoliment de les competències que el permetran desenvolupar-se en el món professional. L'aprenentatge autònom i autoregulat, la implicació personal en la cerca de recursos per a la millora de les trajectòries personals i professionals, el coneixement de les pròpies potencialitats i el desenvolupament d'actituds i valors personals es reforcen en aquest nou context com a objectius de treball en la formació universitària. En aquest sentit, l'aprenentatge reflexiu es mostra com un enfocament amb un potencial important per a construir les experiències d'ensenyament i aprenentatge.

Els participants de la Xarxa d'Innovació Docent en Aprenentatge Reflexiu provenim de disciplines acadèmiques i d'àmbits professionals diferents (Infermeria, Psicologia, Turisme i Educació Social) des dels quals la pràctica docent desenvolupada ens ha portat a aprofundir en l'aprenentatge reflexiu com a metodologia d'ensenyament aprenentatge per millorar la formació dels estudiants.

En el context de la UdG, i feta una revisió dels dissenys de les assignatures de segon curs dels estudis de Grau de la UdG, es pot dir que en Graus de sis de les nous Facultats, la reflexió és esmentada de forma majoritària a nivell d'activitats d'aprenentatge i en d'altres a nivell de competències.

La següent taula resumeix les experiències desenvolupades fins ara relacionades amb l'aprenentatge reflexiu dels participants a la XID-AR.

Àmbit	Experiència desenvolupada prèviament relacionada amb

	l'aprenentatge reflexiu
Infermeria	A l'assignatura Pràcticum II del Grau d'Infermeria, el diari reflexiu és una activitat d'aprenentatge utilitzada en els dos àmbits assistencials en els que es desenvolupa l'assignatura: l'Assistència Primària i l'Assistència Hospitalària.
Psicologia	Grau de Psicologia. Mòdul Competències Acadèmiques i Professionals Integrades , que pretén donar una dimensió més professionalitzadora al perfil de la titulació atenent de manera específica al desenvolupament de la competència reflexiva. Un dels instruments d'avaluació és el Portfoli (reflexiu) dels estudiants.
Turisme	Tourism Innovation and New product Management del European Master in Tourism Management, i Desenvolupament i Gestió de productes turístics del Màster en Direcció i Planificació del Turisme. En aquestes assignatures la presència d'aprenentatge reflexiu es combina amb elements d'aprenentatge basat en problemes.
Educació Social	Grau d'Educació Social. El Pla d'Acció Tutorial, desenvolupat en dos mòduls obligatoris previs al pràcticum (Aprenentatge de l'Estudiant Universitari 1 i Aprenentatge de l'Estudiant Universitari 2), pretén treballar qüestions relacionades amb el desenvolupament personal i professional des de la perspectiva de l'aprenentatge reflexiu. S'utilitza el portfoli com a instrument d'avaluació.

Aquestes experiències prèvies ens porten a formular les següents qüestions o interrogants inicials a partir dels quals es desenvolupa el treball de la xarxa:

- Conceptuals:
 - Què és l'aprenentatge reflexiu? Com es diferencia dels "altres aprenentatges"?
 - A què ens referim quan parlem de la formació en la "competència reflexiva"?
 - Quina possible relació i/o complementarietat es pot establir entre aquest tipus d'aprenentatge i d'altres? És a dir, ens podem passar de reflexius?
 - Hi ha competències reflexives que es diferencien segons la professió?
 - La pràctica reflexiva: Què en sabem els docents? Què en saben els estudiants?
- En relació a la metodologia:
 - Com dinamitzar el grup d'estudiants perquè es produeixi l'aprenentatge reflexiu?
 - Com es pot millorar l'activitat del docent i de l'estudiant, quins recursos i com els podem utilitzar per potenciar l'aprenentatge reflexiu dels estudiants?
 - Com utilitzar aquesta metodologia vinculada al pràcticum.
 - Com avaluar els processos d'aprenentatge desenvolupats des de l'enfocament reflexiu?
 - Quins instruments es poden utilitzar per a l'avaluació de l'aprenentatge reflexiu? Possibilitats i límits d'aquests instruments i estratègies d'avaluació.

I, a nivell més general:

- En quina mesura l'aprenentatge reflexiu pot contribuir a formar millors professionals?
- Quin paper pot arribar a tenir l'aprenentatge reflexiu en els nous estudis adaptats a l'EEES?

3. Experiències i contextos on es preveu implementar estratègies d'aprenentatge reflexiu

L'aprenentatge reflexiu, des del punt de vista de la planificació docent, és una metodologia compatible, en el sentit que permet ser emprada des de diferents disciplines (multidisciplinar), des de diferents activitats (multitipus) i des de diferents nivells (multinivell). Aquest és el marc que hem adoptat per tal de poder treballar sense traves terminològiques o qualsevol altre tipus de restricció "apriorística" i és el marc en el que pretenem desenvolupar aquesta metodologia.

Si parlem, doncs, del *context multidisciplinar* d'aplicació, a l'apartat anterior hem vist que estem treballant amb metodologies que cerquen assolir l'aprenentatge reflexiu en quatre disciplines diferents, com són la infermeria, la psicologia, l'educació social, i el turisme. Creiem necessari aclarir, en aquest punt, que la composició actual de la xarxa s'ha de pensar com a una mostra de diferents disciplines, ja que entenem que les aplicacions de l'aprenentatge reflexiu no tenen fronteres acadèmiques o disciplinars, i per tant podrien adaptar-se a les necessitats d'altres estudis que en aquests moments no estan representats en la xarxa.

El caràcter *multitipus* s'emmarca en la possibilitat d'aplicació general de l'aprenentatge reflexiu en qualsevol tipologia d'activitat o conjunt d'activitats d'ensenyament-aprenentatge. A la Xarxa, per exemple, el multitipus té implicacions en tres nivells:

En primer lloc, l'aprenentatge reflexiu pot aplicar-se a assignatures o mòduls de pràcticum, existents en gairebé totes les titulacions de la UdG en el nou sistema de graus i màster. L'aprenentatge reflexiu es presenta com una metodologia rellevant per a desenvolupar processos de tutorització del pràcticum en institucions i empreses. Instruments com el diari reflexiu s'utilitzen en aquest context per a potenciar la reflexió dels estudiants. En aquest sentit, l'experiència dels estudis d'Infermeria és un punt de partida per a la XID-AR i un àmbit en el que es preveu seguir treballant.

En segon lloc, l'aprenentatge reflexiu es pot utilitzar com a metodologia docent en assignatures i mòduls, ja siguin de caire aplicat o de tipus més conceptual. En aquest sentit, altres assignatures i mòduls escollits per desenvolupar l'experiència se situen en l'àmbit dels estudis de Turisme. Unes tenen un caire aplicat, com pot ser la de desenvolupament de productes i altres tenen un caire més conceptual com la de creativitat i gestió de la innovació. En aquest cas, l'aprenentatge reflexiu, vinculat a altres metodologies com l'aprenentatge basat en problemes, sembla que pot ser una estratègia adequada per a millorar l'aprenentatge dels estudiants.

En tercer lloc, l'acció tutorial que es desenvolupa en diferents estudis pot incorporar la metodologia d'aprenentatge reflexiu, especialment en els aspectes vinculats al desenvolupament personal i professional dels estudiants, atenent a la competència reflexiva com a eix vertebrador dels processos d'aprenentatge. En aquesta línia, les experiències desenvolupades als estudis d'Educació Social i als estudis de Psicologia constitueixen també un punt de partida per a la Xarxa i un context per seguir treballant i reflexionant sobre aquesta metodologia.

Pel que fa a l'element de *multinivell*, cal entendre l'aplicabilitat de la metodologia en nivells d'estudi diferents, és a dir, educació infantil, primària, secundària i superior de grau i de postgrau, tot i que a la Xarxa, lògicament, ens centrem en les dues darreres, i al mateix temps, en diversos cursos dins d'un mateix estudi. Aquest segon factor ens permet a la vegada fer evident que la competència reflexiva necessàriament també s'assoleix gradualment i per diversos nivells, i la capacitat de reflexió no és la mateixa a primer curs d'universitat que a cinquè.

En resum, el context s'ha escollit conscientment per tal que l'experiència viscuda gràcies als exemples que la xarxa generarà, i els resultats que d'aquests exemples es derivin, es pugui valorar per a la seva implementació i/o millora en altres estudis on es consideri d'interès.

4. Objectius de la Xarxa

Les experiències que hem començat a desenvolupar en els diferents contextos descrits anteriorment i l'interès per seguir treballant-hi ens porten a concretar els objectius que ens proposem com a xarxa:

- A) Crear un espai per a l'intercanvi de preguntes, de coneixements i d'experiències en relació a l'aprenentatge reflexiu.
- B) Identificar els punts forts i els punts febles de models d'ensenyament-aprenentatge basats en el'aprenentatge reflexiu de l'estudiant.
- C) Identificar els recursos metodològics, d'organització o docents que fomenten l'aprenentatge reflexiu (i la motivació per a aquest).
- D) Identificar els indicadors d'assoliment de l'aprenentatge reflexiu en els estudiants, per tal de poder orientar-los correctament, tutoritzar-los individualment, i qualificar-los. (p.e. establir els criteris d'avaluació, disseny de rúbriques, etc.).
- E) Conèixer la relació entre l'aprenentatge reflexiu i els altres aprenentatges. Intentar donar resposta a la pregunta de si uns són prerrequisits dels altres.
- F) Conèixer els instruments d'avaluació de l'aprenentatge reflexiu, conèixer les seves possibilitats i les seves limitacions.
- G) Estar en disposició d'obtenir alguna evidència sobre la relació entre l'aprenentatge reflexiu desenvolupat en la formació de Grau d'una professió i les competències professionals desenvolupades en l'entorn real.

La XID-AR és conscient que aquests objectius són ambiciosos i que no es poden plantejar com un treball a curt termini. D'aquí la importància del pla de treball que es presenta a continuació.

5. Pla de treball

Durant el primer any, d'establiment de la Xarxa, ens hem anat coneixent i perdent la por, i ha començat un intercanvi d'idees, d'experiències i de materials, sense el qual no fóra possible plantejar-se una segona fase que vol anar encaminada a cercar necessitats formatives que compartim tots els membres de la xarxa, per, en un tercer moment, poder plantejar projectes d'innovació docent conjunts i un pla de difusió dels resultats d'aquesta experiència compartida

A) Curs 2010-2011 (1r semestre):

- Primera pluja d'idees de preguntes, qüestions i buits de coneixements.
- Cerca temàtica de treballs (articles, ponències, experiències...) mitjançant la web.
- Organització i estructuració d'aquesta informació a la web.

B) Curs 2010-2011 (2n semestre):

- Primera revisió de material.
- Tria i selecció de material bibliogràfic i proposta d'adquisició de documents per augmentar el fons bibliogràfic de la UdG sobre aquesta temàtica.
- Concreció de necessitats formatives.
- Preparació de les sessions de formació.
- Realització de la primera fase de la formació.

C) Curs 2011-2012 (1r semestre):

- Segona fase de la formació.
- Preparació i desenvolupament de la proposta d'innovació que es durà a terme al llarg del curs 2011-12, relacionada amb el següent tema: L'avaluació de l'aprenentatge reflexiu, una anàlisi multidisciplinària. Reptes i propostes per al futur.

D) Curs 2011-2012 (2n semestre):

- Desenvolupament de la proposta d'innovació.
- Preparació del Pla de difusió.
- Avaluació de l'experiència.
- Execució del Pla de difusió

El plantejament del pla de treball és flexible, ja que les possibilitats d'adoptar innovacions docents dels diferents participants de la xarxa (que són de diferents estudis i ho estan aplicant o ho volen aplicar en diferents contextos) són diversos entre si.

6. Pla de difusió

El pla de difusió del treball de la XID-AR es desenvoluparà en dues fases. La primera fase es destinarà a la difusió de les experiències concretes que ja s'han començat a desenvolupar en els diferents àmbits de treball dels membres de la xarxa. La segona fase tindrà com a objectiu difondre l'experiència d'innovació construïda col·lectivament. A continuació expliquem amb més detall el pla de difusió de cada fase.

Primera fase: difusió d'experiències inicials

En aquesta primera fase, basada en la descripció i anàlisi d'experiències concretes, es farà difusió del treball realitzat pels membres de la Xarxa en els seus respectius àmbits de coneixement, exposant les experiències dutes a terme a infermeria, turisme, educació social i psicologia. Es preveu fer difusió a través de dues vies. Per una banda, mitjançant comunicacions a congressos relacionats amb la docència universitària, concretament, al congrés CIDUI 2012. En segon lloc, es farà difusió a través de la publicació d'articles en alguna revista d'àmbit estatal que tracti temes relacionats amb la docència a l'educació superior (per exemple, a la revista REFIEDU -Revista de Formación e Innovación de la Docencia Universitaria). En aquesta revista també es proposa publicar un treball elaborat conjuntament pels membres de la xarxa en el que es plantegin les possibilitats de l'aprenentatge reflexiu en la docència universitària a partir de la revisió de les experiències inicials en els diferents àmbits docents dels participants a la xarxa.

Segona fase: difusió de l'experiència col·lectiva

Podem diferenciar dos moments en aquesta segona fase del pla de difusió. Un primer moment, en el qual es preveu fer difusió de l'experiència d'innovació, elaborada de forma col·lectiva, a les Jornades de Bones pràctiques 2012, organitzades per la UdG. També es preveu participar en el congrés CIDUI 2012 presentant l'experiència d'innovació conjunta a desenvolupar durant el curs 2011-12. Igualment, es preveu la publicació d'algun article conjunt a una revista d'àmbit estatal que tracti temes d'educació superior. La revista RED-U (Revista de la Red de Docencia Universitaria) o bé a la revista RIFOP (Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado) serien dues possibles publicacions en aquesta línia.

Es preveu també publicar un article en alguna revista d'àmbit internacional. Les següents publicacions inclouen articles relacionats amb l'aprenentatge reflexiu a l'educació superior: *Studies in Higher Education, Teaching in Higher Education, Reflective practice: International and Multidisciplinary Perspectives.*

El segon moment d'aquesta segona fase s'adreça a realitzar un aprofundiment temàtic, per àmbits de coneixement, sobre l'aprenentatge reflexiu. Es preveu que els membres de la xarxa, a partir de l'experiència desenvolupada a cada àmbit i de l'experiència construïda col·lectivament, facin difusió en alguna publicació en revistes relacionades amb els diferents àmbits de coneixement als que pertanyem els membres de la xarxa i que incloguin articles sobre educació superior. Posem alguns exemples de possibles publicacions segons l'àmbit:

- Turisme *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education; Journal of Hospitality & Tourism Education*
- Infermeria: *Nursing Education; Nurse Education Today*
- Psicologia: *Revista de enseñanza universitaria; Revista electrónica de investigación Psicoeducativa.*
- Educació social: *Social Work Education. Journal of Teaching in Social Work.*

7. Conclusions

A mode de conclusió: cal dedicar temps i esforços a ensenyar i aprendre reflexivament?

Per a respondre a la pregunta que ens fem, cal tenir en compte que les noves concepcions sobre l'ensenyament-aprenentatge en l'Educació Superior suposen, entre altres qüestions, i amb això no volem entrar en debats que superen el marc d'aquest article i dels objectius del XID-AR, canvis importants que podem resumir en aquests 3 punts:

- a) S'orienten a la professionalització dels estudis, contraposat (versus) a les nocions dels estudis universitaris més generalistes, humanistes o crítics.
- b) Es centren en l'estudiant contraposat (versus) als estudis fonamentats en els continguts
- c) Es centren en la pràctica i mestratge de les competències, contraposat (versus) a la 'tradicional' memorització dels continguts

Aquests canvis comporten inexorablement un canvi en la planificació dels estudis i en els rols que ha de exercir el professorat. Caldria conèixer quines són les resistències que activa/activem el professorat per a fer front als embats associats amb aquests canvis, però també sortiríem del nostre marc d'interès. Perquè el que voldríem fer-vos adonar, és que justament aquests 3 punts bàsics ens duen a concloure que aquests estudis centrats en la formació en les competències professionalitzadores dels estudiants suposa necessàriament algun tipus d'Aprenentatge Reflexiu.

Això és així per dues raons bàsiques: 1) l'orientació a la pràctica professional suposa una orientació a aprendre a gestionar la complexitat i el coneixement situat i experiencial que cada estudiant ha d'adquirir segons les diferents professions (noció practicant reflexiu de Schön), i 2) aquest aprenent, professional novell en formació, cal que esdevingui un aprenent que sàpiga gestionar el seu propi aprenentatge al llarg de la vida professional, cercant les millors oportunitats de pràctica deliberada per tal d'assolir cotes més elevades d'expertesa.

Per tant, responent a la pregunta, ensenyar i aprendre reflexivament sembla més una necessitat que no una moda. Per no caure en el poc motivador eslògan de "és una obligació per a tot professor/a universitari", hem de dir que per nosaltres està sent una font continua de reptes, desafiaments i il·lusions.